

VERENIGING
Vrienden
van
Sonsbeek

De Vereniging van Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem wil een klankbord zijn voor de bezoekers van de monumentale parken en voor de eigenaar van de parken, de Gemeente Arnhem. Het doel van de Vereniging is mee te werken aan de instandhouding en verfraaiing van de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem. Vrienden van Sonsbeek ondersteunt Bezoekerscentrum Sonsbeek financieel met een vaste bijdrage per lid.

De contributie per lid bedraagt per jaar:

voor particulieren € 13,50, voor verenigingen € 35 en voor bedrijven € 50; Bankrekeningnummer: NL30 ABNA 0406 333 505 t.n.v. Vrienden van Sonsbeek. ANBI: de Vereniging is door de fiscus erkend als culturele 'Algemeen Nut Beogende Instelling', wat inhoudt dat donaties met de factor 1,25 voor de fiscale aftrek mogen worden vermenigvuldigd.

Bestuur Vereniging Vrienden van Sonsbeek:

Edzard Gelderman (voorzitter) tel. 443 14 57, Luuk Broer (secretaris) tel. 442 49 56, Niels Wildering (penningmeester/ledenadm.) tel. 06-51829265, Loes Prakke (promotie/project herstel waterrad) tel. 443 34 95, Tjada van den Eelaart-de Sitter (schouw/website) tel. 445 50 98, Koos de Vos (educatie/Groenforum) tel. 363 49 71, Gerard Nijhuis (parkgidsen) tel. 339 08 00. Adviseurs: Joop Morsink (historie), Jeroen Glissenaar (gemeentelijk parkbeheer), Jeroen Voskuilen (Bezoekerscentrum).

Ledenadministratie:

Vereniging Vrienden van Sonsbeek, per adres Bezoekerscentrum Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a, 6814 CL Arnhem, Telefoon: 445 06 60, Email: info@parksonsbeek.nl Website: www.parksonsbeek.nl

De Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek wil bezoekers bewust maken van de mooie groene kanten van Arnhem. Dit gebeurt door het organiseren van tentoonstellingen, excursies en evenementen. Het bezoekerscentrum levert informatie over de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem en het is een goed startpunt bij een bezoek aan de parken. Website: www.bezoekerscentrumsonsbeek.nl

Bestuur Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek:

Leo van der Meer (voorzitter), vacature (secretaris), Leon Tjakkes (penningmeester), Willem Hoeffnagel, Anne Marie van Lanen, Ton Jansen, Paul Baeten

*Bij de voorpagina:
Het Gouverneurshuisje in park Zypendaal.*

Coming Home

Ik ben geboren in Nieuw Schoonebeek, een Drents lintdorp op de grens van een hoogveengebied en een beekdal. De beek verzorgde vroeger de afwatering van het veengebied. Het veen zoog als een spons het regenwater op en stond het geleidelijk af aan de beek. Daardoor had de beek een regelmatige aanvoer. Nadat het grootste gedeelte van het veen was afgegraven kreeg de beek veel meer water te verwerken bij plotselinge en langdurige regenval. Daardoor ontstonden er stroomafwaarts overstromingen. Mijn vader was altijd betrokken bij het Waterschap, zoals het beheer van de stuwen en de 'schouw' van de sloten. Ik speelde onder de tafel waarop kaarten lagen en waaraan hij met boeren discussieerde. Toen en daar is mijn belangstelling voor kaarten en voor waterbeheer ontstaan.

Nu woon ik aan de rand van de Veluwe, de 'zandbult' die het regenwater opvangt en het aan de randen gestaag loslaat in 'sprengbeken'. Vanuit de erker van mijn 'bescheiden optrekje' kijk ik uit op een van die beken en op de Witte Watermolen waaraan die beek energie levert. In de naastgelegen molenschuur, gebouwd in dezelfde stijl als de schuur van mijn geboortehuis, werk ik als vrijwilliger. Dat is dus - bijna dagelijks - thuis komen.

Gerard Herbers

ODE AAN SONSBEEK

DE VOGEL SPREEKT

O, Arnhem lijkt het mooist vanuit de hemel
Ontstegen aan het alledaags gewemel
Wat zwevend op de adem van de wind
Ziet men de stad, gelegen aan een lint

Van zilver dat zich kronkelt langs de wijken
En al dat groen, zover het oog kan reiken
Het oude hart, de singels en de pleinen
Een spinneweb geweven langs de lijnen

Van spoor- en autowegen. Aan de rand
Verschijnt wanneer je uit de hoogte landt
Het landgoed Sonsbeek, erfenis van toen

Een park – van water, beemd en bos dooraderd
Zo dicht het aardse paradijs genaderd...
Wat zou je dan nog in de hemel doen?

Cees van der Pluijm
parkdichter

Het verhaal van het Gouverneurshuisje

Dit mooie gebouwtje in park Zypendaal kent iedere Arnhemmer. Je ziet het vanaf de Parkweg, bovenaan de Spiegelvijvers. Je ziet het ook vanaf de Tellegenbank, over de Grote Vijver van Sonsbeek. De historie van het gebouw en het gebruik zijn bij weinigen bekend. De laatste tijd hoor ik dit huisje verschillend aanduiden: tuinhuis, speelhuisje, theehuis en zelfs gouvernantewoning. Maar de enige juiste naam is: Gouverneurshuisje. Bijgaand leest u over de bouwhistorie en de verschillende gebruikers of bewoners in de afgelopen 160 jaar. Mijn informanten zijn: bouwhistoricus Werner Weijkamp, oud-boswachter Theo Beemsterboer en vooral huidige bewoner Sjon Onnekink en zijn vader Joop Onnekink. Aan het huisje en z'n bewoners blijkt een bijzondere oorlogsgeschiedenis te zijn verbonden.

Sjon Onnekink en zijn vrouw wonen sinds 2002 in het gouverneurshuisje, met twee honden. Hoewel het huis heel krap is, als je er bijvoorbeeld de tegenwoordig gangbare keukenapparatuur in kwijt moet, zijn de huidige bewoners tevreden met hun woning en vooral met de woonomgeving. Het uitzicht naar het Zuiden, met de zon over de door hoge bomen omzoomde Spiegelvijvers, is schitterend. De parkomgeving met kasteel Zypendaal in de voortuin kan niet beter. Een paar jaar geleden hebben ze in overleg met de eigenaar, gemeente Arnhem, de voor- en achtertuin van de woning aangepast in Engelse landschapsstijl, en Sjon is druk met het onderhoud van de binnenkant van dit rijksmonument. De onlangs door het Gelders Genootschap uitgevoerde bouwhistorische verkenning geeft aan dat het gebouwtje zeldzaam in z'n soort is en heel gaaf bewaard. Aan de hand van dit rapport kan de eigenaar dit monument de komende jaren verantwoord onderhouden en waar nodig herstellen. Zoals het terugbrengen van de piron (het ornament op het dak waar de dakvlakken samenkomen) en de oorspronkelijke dakbedekking, en het verwijderen van beplating in het interieur.

Bouwhistorie en gebruik

De familie Brantsen was generaties lang eigenaar en bewoner van landgoed Zypendaal. In 1863 heeft tuinarchitect Petzold de herinrichting van het park rond het kasteel ontworpen. Waarschijnlijk als onderdeel daarvan is het huisje op die plek bovenaan de Spiegelvijvers gebouwd. Het was een eenvoudig rechthoekig huisje dat diende als speelhuisje van de kinderen Brantsen. Hun namen staan op twee in de zuidgevel gemetselde stenen. Links: Helene, Willem en Theodore. Rechts: Carel, Agathe en Edward. Toen de kinderen groter werden was dit hun schoolgebouw waarover de huisleraar, gouverneur, heerste. In de periode 1880-1885 breidde architect P.J.H. Cuypers het kasteel uit en voegde er een toren aan toe. Ook de zuidgevel van het gouverneurshuisje werd in die periode uitgebouwd. Begin 20e eeuw werd de noordelijke ingangspartij toegevoegd. Aan de rechterkant van die noordelijke ingangspartij zien we nog steeds de van binnenuit bediende schoolbel hangen (zie bijgaande foto).

*Het gouverneurshuisje.
Foto op 2 september 1940.*

En daarna? Waarschijnlijk werd het een tuinhuis of theehuis, dat was mode op landgoederen. Op een foto uit ca 1900 zien we theegasten op hoge stoelen in de zon zitten. Volgens de bouwhistoricus werd het tijdelijk bewoond door een huisknecht.

Na de dood van de weduwe Brantsen-Bohlen, de laatste Brantsen-telg op kasteel Zypendaal, verkocht de familie het landgoed in 1926. Tijdens de ITA, de Indische Tentoonstelling Arnhem in 1928, was het gouverneurshuisje als theeschenkerij één van de 55 tentoonstellingspaviljoens op het landgoed Zypendaal. Daarna stond het gebouw een tijd leeg, tot het in 1936 permanente bewoners kreeg.

De bewoners en de oorlog

J.B. Onnekink, rechercheur bij de Arnhemse Politie, trouwde eind 1935 met A.B.J. Grosman en zocht een definitieve woning. De gemeente Arnhem, eigenaar van het park sinds 1930, wilde graag permanent toezicht in het park. Politie-man Onnekink werd aangezocht. Hij mocht het huisje huren op voorwaarde dat hij naast zijn functie als rechercheur toezicht op het park zou houden. Daartoe werd hij beëdigd als onbezoldigd Rijksveldwachter. Zo betrok het echtpaar in januari

*Gezin J.B. Onnekink, bewoners,
voor het gouverneurshuisje.
Foto uit 1939.*

1936 het huisje. Op bijgaande foto uit 1939 zien we rechercheur Onnekink met vrouw en twee kinderen: Joop en Margo. Later volgden er nog twee kinderen. Emmie en Willie, die de namen Wilhelmina Elisabeth kreeg, een door de Duitsers verboden naamgeving.

Onnekink was tijdens de Duitse bezetting direct actief in de illegale organisatie 'Oranjewacht'. Toen hij in december 1940 samen met verzetsman Hoefsloot in het bos wapens aan het begraven was zag hij tussen de bomen door een overvalwagen van de Grüne Polizei het park in rijden. Hij vluchtte en dook onder. Hij verbleef op veel verschillende onderduikadressen en wist na een jaar uiteindelijk te ontkomen naar Engeland..

Moeder en de vier kinderen beleefden een dramatische bezettingshistorie. Het alleen opvoeden en verzorgen van vier kleine kinderen was geen gemakkelijke opgave. In Augustus 1943 werd het gezin opgepakt en door de Grüne Polizei overgebracht naar het beruchte hoofdkwartier van de SD aan de Utrechtseweg. Van daaruit ging het per trein naar het Concentratiekamp Vught, waar zij als gijzelaars werden gevangengezet. De dag voor Kerst 1943 werden ze door Rauter persoonlijk, de hoogste SS-baas in Nederland, in vrijheid gesteld. Bij thuiskomst bleek het gouverneurshuisje te zijn bewoond door officieren van de Wehrmacht. Die stonden toe dat er wat kleding, speelgoed en persoonlijke bezittingen uit de woning werden gehaald. Liefderijk werden moeder en kinderen opgenomen bij de ouders van mevrouw Onnekink, die in Oosterbeek woonden.

Tijdens de Slag om Arnhem zat moeder met vier klein kinderen negen dagen lang in de kelder van een half kapot geschoten huis in het heetst van de strijd in de zogenaamde Perimeter. De daarop volgende evacuatie was voor een moeder met vier kleine kinderen een barre tocht van maanden op negen verschillende adressen. Uiteindelijk belandde het gezin rond kerst 1944 bij familie in Scheemda (Groningen) en het is daar tot de bevrijding gebleven. Onnekink kwam als sergeant bij de Irene Brigade achter de geallieerde bevrijders aan. Via zijn contact bij het verzet wist hij zijn gezin op te sporen. Eind April 1945 was het gezin weer terug in

*In april 1945 smokkelde vader
Onnekink zijn gezin Arnhem binnen.
Hier zien we ze weer bij elkaar, in de
voortuin van het gouverneurshuisje
in park Zypendaal.
Deze en de voorgaande twee
historische foto's komen uit de
collectie van Joop Onnekink...*

Arnhem. Het huis kon niet onmiddellijk worden bewoond, want de Canadezen die er in gehuisvest waren hadden het behoorlijk uitgewoond. Tijdelijk werden zij bij vrienden ondergebracht terwijl het huis weer schoon en bewoonbaar werd gemaakt. De hele geschiedenis van het gezin is door zoon Joop uitgebreid te boek gesteld.

Huidige bewoning

Toen vele jaren later, in 2002, de weduwe Onnekink-Vrolijk, de 2e echtgenote van opa J.B.Onnekink, naar een verzorgingshuis vertrok kwam het gouverneurshuisje vrij. Sjon Onnekink, kleinzoon van de politieman en Engelandvaarder, solliciteerde als nieuwe huurder en werd verkozen. Huis en tuin hadden opnieuw een opknapbeurt nodig, maar dat was hun bekend. Sjon en zijn vrouw wonen sindsdien heel tevreden op deze unieke plek in dit bijzondere gebouwtje.

Luuk Broer

Bronnen:

- Werner Weijkamp - *Tuinhuis Zypendaal, bouwhistorische verkenning en aanbevelingen voor restauratie. Rapport Gelders Genootschap i.o.v NIBAG, Arnhem, februari 2014.*

- Joop Onnekink - *Zeven dagen in de Heksenketel (2009). Website: www.go2war2*

Historische gebeurtenis in Zypendaal en verzoek

In 1928 vond er in Park Zypendaal gedurende 5 weken een grote expositie plaats, de Indië Tentoonstelling Arnhem (ITA). In 55 paviljoens werd aandacht besteed aan vele facetten van Oost- en van West-Indië. Wij bereiden een publicatie voor over deze tentoonstelling. We hebben al veel verzameld, maar zijn op zoek naar meer.

Heeft iemand van u interessant materiaal of informatie over deze ITA?

Voor de tentoonstelling zijn door architect De Koo 55 mooie paviljoens ontworpen en gebouwd. Na de tentoonstelling is alles, op 2 paviljoens na, afgebroken. Wat is daarmee gebeurd?

Waarschijnlijk gebruikt voor andere bouwprojecten. Weet iemand of daar in Arnhem of omstreken iets van terug te vinden is? Wat was het effect van deze tentoonstelling die duizenden bezoekers ontving? Werd er over gepraat in Arnhem of waren er andere effecten van dit initiatief?

Reacties en eventuele tips graag naar phellema@gmail.com, bij voorbaat onze dank.

Joop Marsman en Peter Hellema

Een rol voor de parken bij zware buien?

Afgelopen zomer heeft vooral Arnhem-Noord een paar keer te maken gehad met zeer zware regenbuien. De regenbui van 28 juli 2014 zal ieder die op dat moment in Arnhem was zich nog goed herinneren: enorme hoeveelheden water die met grote snelheid over de straten naar beneden stroomden. Die middag is binnen 2,5 uur zo'n 80 tot 130 mm regen gevallen. In de media wordt vaak geroepen dat de riolen de grote hoeveelheden water niet konden verwerken. Maar riolen zijn daar helemaal niet voor bedoeld.

Afvoer via riolen lijkt een gemakkelijke manier om van regenwater af te komen. Bij kleine regenbuien gaat dat nog wel, al is het geen duurzame oplossing. Maar bij buien zoals in de afgelopen zomer gaat het fout. Dan kan de neerslag niet snel genoeg via de riolering worden afgevoerd, met als gevolg grote stromen water op straat. Dit fenomeen is niet nieuw en ook niet specifiek Arnhems. Typisch voor onze stad is de Veluwe. Niet alleen is de Veluwe één van de plekken waar de meeste neerslag valt van Nederland, maar door de ligging op de rand van de Veluwe heeft Arnhem-Noord ook veel hoogteverschillen. Overtollig regenwater blijft dan niet op straat liggen, maar stroomt snel de hellingen af naar de laagste delen van de stad, onderweg veel overlast en schade veroorzakend. De verwachting is dat we door de klimaatverandering vaker zware buien krijgen. De samenleving zal zich op de gevolgen daarvan moeten instellen.

Zoals wethouder Van Burgsteden al aangaf is enige overlast van een uitzonderlijke bui als van 28 juli niet te voorkomen. Dit soort buien zijn gewoon te zwaar. Wel kan de gemeente - samen met instellingen en bewoners in de stad - proberen de overlast en de schade te beperken. Het vergroten van de riolering is niet de oplossing. Maar wat dan wel?

Bufferen van regenwater

Het belangrijkste is het voorkomen dat het regenwater massaal afstroomt. Daar ligt ook een belangrijke taak voor de bewoners. 'Afkoppelen' van regenwater van de riolering voor vuil water en minder verharding in de tuin zijn twee eenvoudige en effectieve maatregelen. De gemeente moet de verharding in de openbare ruimte terugdringen. Maar uiteindelijk zal bij zware buien een deel van de neerslag toch afstromen naar de lagere delen van de stad. De vraag die dan volgt is: "Waar kunnen we het water tijdelijk vasthouden? Hoe kunnen we plaats maken en tijd rekken?"

Een mogelijke oplossing ligt in de grote groengebieden van Arnhem, zoals de parken. Deze groene plekken liggen verspreid over de stad en ze hebben veel reliëf. In veel gevallen maken beken en waterpartijen een belangrijk onderdeel uit van de inrichting van de parken. Maar vaak zijn ze ook monumentaal. Kunnen de parken bij zware regenbuien tijdelijk het overtollige water 'bufferen' en toch hun buitengewone kwaliteit behouden? En hoe doen we dat dan? Dat is een opgave die we als stad gezamenlijk moeten gaan beantwoorden.

Een verzoek aan de Vrienden van Sonsbeek: Hebt u ideeën of suggesties? Mail ze dan naar wateroverlast@arnhem.nl

Ronald Bos

Regenwater vanaf de helling van het park stroomt sinds jaren weg in de wadi's in de weiden de Cederallee en de Parkweg. Het water wordt zo langer vastgehouden om verdroging tegen te gaan. Om overlast van regenwater te bestrijden loopt het oppervlak van de Parkweg sinds kort af naar het Zuiden zodat ook het regenwater van de weg de wei instroomt, waar het in de grond kan zakken. De gemeente zoekt nu meer oplossingen tegen wateroverlast.

Meer vliegende juweeltjes in onze parken

Onder de titel 'Vliegend juweel in onze parken' (Bulletin, Zomer 2014) schreef Mietsy Smits benieuwd te zijn of het paartje ijsvogels na zo'n 7 jaren in Zypendaal of Sonsbeek met succes zou broeden. Hieronder weer het verslag van haar waarnemingen.

Vanuit hun eigen gezichtspunt hebben deze ijsvogels een fraaie broedplek uitgekozen: rustig, dicht bij water met vele visjes. Helaas een plaats waar mensen langslopen, honden meestal niet aan de lijn worden gehouden en waar af en toe een mountainbiker of hardloper langskomt. Bovendien worden de ijsvogels gespot. De tamtam gaat snel en er verschijnen fotografen met forse telelens om het gedrag van de ijsvogels vast te leggen. Ze houden niet genoeg afstand. Zodra de vogels hen zien vliegen ze weg. Het vrouwtje laat duidelijk blijken er niet gerust op te zijn. Regelmatig is ze verderop te spotten. Hij zoekt haar steeds op, nodigt haar uit naar de broedplek, maar ze blijft er niet.

Een nest

Op een dag zie ik de ijsvogels helemaal niet meer. Zijn ze nu weer vertrokken, zoals de jaren hiervoor? Maar een week later hoor ik ze ter hoogte van het bladerdak, alsof ze met elkaar 'praten'. Ze zijn er in ieder geval nog. Enkele weken lang zie ik met name het mannetje in de Spiegelvijvers van Zypendaal en af en toe in Sonsbeek. Maar waar is zij? Is zij met een ander mannetje elders aan het broeden en heeft hij zijn heil maar weer in zijn territorium gezocht?

Maar dan zie ik vaker een ijsvogel bij de Grote Vijver. Is hier toch wat gaande? Ja! 3 Juni. Er vliegt een ijsvogel, van de zuidelijke Spiegelvijver naar de Grote Vijver, met een visje in zijn snavel. De kop van het visje naar voren, wat betekent dat het vrouwtje eten aangeboden krijgt óf dat er een jong gevoerd wordt. Een dag later zie ik langs de rand van het eiland regelmatig twee ijsvogels, afwachting tot de ouder ze eten brengt. Het ijsvogelpaar heeft dus twee jongen voortgebracht op een prachtlocatie, de beste die ze konden kiezen! Niemand heeft in de gaten dat ze daar actief zijn. Geen fotografen, geen gluurders, alhoewel mijn verrekijker en ik op grote afstand goed kunnen gluren. Ik ben blij. Na al die jaren hebben we het geluk dat ze opnieuw gekozen hebben in Sonsbeek te broeden en jongen groot te brengen. Het ene jong is eerst vrij passief, het andere is initiatiefrijker, doet pogingen met de snavel het water te raken en vliegt enkele meters heen en weer. Een week later worden ze uit het territorium van de ouders verdreven en zie ik ze enkele dagen vlakbij de kleine waterval met elkaar optrekken. Ook hun wegen scheiden zich daarna.

Een tweede nest

Wie schetst mijn verbazing als ik op 2 juli, dus een maand later, weer twee ijsvogels in het zonnetje zie zitten? Op een tak van een els vlakbij de boomstam die vanaf het eiland in de Grote Vijver ligt. De boomstam waarop ook de aalscholvers en de twee geelwangschilpadden zitten. Is

het een paartje of zijn het de jongen? Wachten en kijken wat er gebeurt. Beide vogels vliegen een kort stukje links van de boomstam en blijven bij het eiland. Ik zie er één met de snavel het wateroppervlak aanraken. De ander vliegt een stukje boven het water langs het eiland en maakt scherpe bochtjes. Ze zijn aan het oefenen. Een van hen krijgt een visje dat hij met veel bewegingen stil krijgt en opeet. Het zijn dus twee jongen! Een tweede nest en weer twee jongen uitgebroed. De jongen zijn nog wel afhankelijk van een visje van de ouders. Deze twee gedragen zich veel actiever dan de twee van het

Ijsvogel (links, midden) boven de Kleine Waterval van Sonsbeek.
Foto: Mietsy Smits

eerste nest. Ze oefenen veel meer in het vliegen, maar zelf een visje hengelen is er nog niet bij. Binnenkort moeten ook zij op zoek naar een eigen territorium.

Een derde nest !

En er komt een derde nest, want op 14 juli vliegt er een ijsvogel met een visje in de snavel naar het eiland. De vogels zijn de jongen uit het derde nest aan het voeren. Een week later vliegen de ijsvogels om het eiland en zie ik in ieder geval een jong op een boomtak op het eiland in afwachting van een visje van een van zijn ouders.

Nu ze deze broedplek gekozen hebben, heeft bijna niemand in de gaten dat ze daar al die tijd aan het broeden zijn. Ik geniet er in ieder geval enorm van, temeer omdat zich dit afspeelt in een zo'n druk bezocht park als Sonsbeek, zo dicht bij het centrum van Arnhem.

Mietsy Smits, parkgids

Waterrad weer in gebruik

De projectgroep van Vrienden van Sonsbeek heeft er drie jaar hard aan getrokken. En met resultaat. Burgemeester Herman Kaiser trok op 9 september 2014, geholpen door Vrienden-van-Sonsbeek-voorzitter Edzard Gelderman, de klep open waarmee de vernieuwde waterradinstallatie van de Begijnemolen officieel in gebruik werd gesteld. Het rad draait weer, op waterkracht. Vooraf werden 14 vrijwilligers van De Helling, die de nieuwe installatie hebben gebouwd, in het zonnetje gezet.

Sponsors

We maken van deze afsluiting van het project gebruik om de sponsors te bedanken die het herstel van het rad financieel mogelijk maakten. Naast de ca 60 particulieren die hebben bijgedragen bedanken we met name de acht grote sponsors: Stichting Parkherstel, Waterschap Rijn en IJssel, Gemeente Arnhem, Stichting Fonds A.H.Martens van Sevenhoven, Wijkvereniging Burgemeesterskwartier, Familiefonds Hurgronje, Stichting Sint Nicolai Broederschap en - als laatste maar niet als minste - de ANWB (ANWB Programma MR). Dank voor uw steun.

Bestuur Vereniging Vrienden van Sonsbeek

“Het is maar verf”, zegt Jeroen Kautz met een mysterieuze glimlach

Zonder dat veel Arnhemmers het merken, is er in de stad een kleine revolutie aan de gang. De meeste revoluties baren opzien, maar hier vallen de veranderingen hooguit kenners en direct betrokkenen in het oog. Het gaat dan ook slechts om verf. Om precies te zijn: om het schilderwerk aan monumentale gebouwen. Daarin komt wat de kleurenkeuze betreft geleidelijk verandering. Want daar mankeert nogal eens wat aan. Vaak hebben de eigenaren zonder nadenken de kwast in een kleur gedoopt die nergens in de geschiedenis van een pand is getoond.

Als het aan de gemeente ligt vormen juist de oorspronkelijke kleuren van een monumentenpand het uitgangspunt. Dat betekent dat er heel wat witte verf zou moeten worden overgeschilderd of verwijderd. Want Arnhem was niet zo wit als het er nu uitziet. Ook niet zo Arnhems blond, zoals een speciale crèmekleurig wit is gaan heten waarmee tal van eigenaren de afgelopen tientallen jaren hebben gedweept.

Jeroen Kautz van de afdeling Erfgoed van de gemeente Arnhem heeft zich de afgelopen tien jaar gespecialiseerd in de kleuren waarin monumentenpanden ooit waren geschilderd. Om preciezer te zijn: in de oorspronkelijke tinten. Want daar gaat het hem en de gemeente om. En daar heeft hij plezier in. “Ik ben van de kleuren. Niet alleen als het om gebouwen gaat. Ook wat kleding en bijvoorbeeld de lak van auto’s betreft. Ik kijk er met andere ogen naar dan veel mensen. En doordat ik altijd op kleuren let, zie ik al gauw als er iets niet klopt.” En het moet gezegd: de kleurencombinatie van zijn kleding ziet er piekfijn uit.

Wat is er in Arnhem met de gebouwen in de monumentale parken aan de hand? Daar werd in het verleden bij een schilderbeurt gewoonlijk niet zoveel aandacht besteed aan wat er oorspronkelijk, direct na de bouw, op het hout werd gesmeerd. Er is één grote uitzondering: de stichting Geldersch Landschap en Kasteelen is zich altijd bewust geweest van de historie van het schilderwerk. Maar dat mag ook worden verwacht van een instelling waarvan de naam nog altijd met ‘sch’ en ‘ee’ wordt geschreven. De gebouwen van deze organisatie, waaronder veel (voormalige) boerderijen, zijn in bossen en langs wegen altijd aan de eigen uniforme kleuren te herkennen.

Prentbriefkaarten

Kautz en een collega houden zich dus bezig met het terugbrengen van de oude tinten, voor zover die althans te achterhalen zijn. Dat gebeurt bijvoorbeeld aan de hand van oude prentbriefkaarten – een fraai voorbeeld is de Witte Villa, die nu Stadsvilla Sonsbeek heet, waarvan op foto’s en ansichtkaarten van voor de oorlog te zien is dat die niet altijd wit is geweest – via archieven en laboratoriumonderzoek, maar soms ook gewoon met behulp van een mesje om de lagen af te ‘pellen’ tot de oorspronkelijke laag. Daar rolt uiteindelijk een volgens de Europese standaard genummerde kleur uit en die verf kan bij wijze van spreken bij elke bouwmarkt in een bus worden meegegeven.

Hotel-restaurant Sonsbeek in 1924. Geen witte villa maar grijsgroen (?) met groene luiken en gele daklijsten. Op sommige ingekleurde ansichten zelfs steenrood. Wat is historisch? Op schilderijen uit 1850 en 1880 is Huis Sonsbeek wit maar op afbeeldingen vanaf 1900 is het pand gekleurd en na de oorlog is het, na een ingrijpende renovatie, een ‘Witte Villa’. Dat wit is gehandhaafd bij het groot onderhoud in 2007. De vraag is: krijgt ‘Stadsvilla Sonsbeek’ bij de volgende verfbeurt een kleur en zo ja, welke?

Verspreid door de stad staan al enkele tientallen voorbeelden van panden die een gedaanteverwisseling hebben ondergaan. Soms is dat volstrekt duidelijk. Zoals bij het gebouw De Teerplaats aan de rand van Sonsbeek, dat in het okergeel werd gestoken. Ook het pand Casa Bianca in park Zypendaal is qua kleur aangepast, de poortwoningen aan de oostelijke ingang van Sonsbeek en - opvallend - de Rentmeesterswoning aan de Zijpendaalseweg (zie de kleurenfoto op pg. 12). Een deel van de sociale woningen van de vroegere corporatie Openbaar Belang op Lombok kan in dit rijtje. Net als de opgeknapte naoorlogse flats van Volkshuisvesting in Malburgen. Want de heren van de gemeente beperken zich niet tot panden die honderd jaar of ouder zijn.

Werk genoeg

Hoe slaagt de gemeente erin voet aan de grond te krijgen? Dat lukt vaak als er een aanvraag voor een bouwvergunning bij de gemeente arriveert voor erkende rijks- of gemeentelijke monumenten. Voorts als iemand de gemeente belt en om raad vraagt en bij de recente uitverkoop van gemeentegebouwen kon eveneens vaak worden ingehaakt. Maar de gemeente kan in alle gevallen hooguit aandrang uitoefenen. Kautz: "Wij kunnen niemand tot iets verplichten. Ook hebben we geen subsidiepot meer om eigenaren van panden over de drempel te helpen." En ja, dat levert soms halsstarrige Arnhemmers op met een volslagen andere visie. Bijvoorbeeld als ze gewoon met hun pand in het stadsbeeld willen opvallen. "Maar raken we in gesprek en zijn die mensen geïnteresseerd dan hangen ze aan je lippen."

Ondertussen hebben de twee 'verfamktenaren' hun handen vol. Daardoor komen ze niet toe aan intensieve speurtochten. Bijvoorbeeld door de Burgemeesterswijk waar volgens Kautz 'een heleboel goede, maar ook een heleboel slechte voorbeelden' te vinden zijn. Maar ze hopen steeds meer Arnhemmers ervan te doordringen dat een architect die een huis heeft ontworpen ook bedoelingen heeft gehad met de kleuren die hij voorschreef. "Nee," zegt hij, "dat is geen hang naar het verleden. Het gaat om het inzicht dat een architect denkt in een totaalconcept. En dat was ook voor de oorlog zo."

Rob van Otterloo

'Molenplaats' treedt naar buiten

Bezoekerscentrum Sonsbeek, dat in 1983 als geschenk aan de Arnhemmers begon onder de naam 'Bezoekerscentrum De Watermolen' is weer van naam veranderd. Na een 'transitieperiode' van ruim een jaar, met externe begeleiding van Groene Morgen, trad op maandag 10 november 2014 de nieuwe 'Molenplaats' in de openbaarheid, tijdens een bijeenkomst met 'betrokken buitenstaanders'.

Molenplaats brengt de historische plek van het bezoekerscentrum weer onder de aandacht. Op deze plaats in het dal van de Jansbeek - de 'bakermat van Arnhem' - zullen de drie onderdelen van dit centrum hun eigen plaats innemen:

1. 'Groen Arnhem', de verzamelnaam van activiteiten die 'Het Groen' onder de aandacht van de Arnhemmers wil brengen.
2. de 'Molenshuur', waar naast horeca ook plaats zal zijn voor bijeenkomsten, etc.
3. de 'Witte Watermolen', binnenkort aangevuld met het woonhuis, waar plaats zal zijn voor een winkel annex uitgiftepunt,

Bestuur, directie en vrijwilligers zullen de komende jaren hun uiterste best doen om deze idealen vorm te geven. Er ligt nog veel werk, dat moet resulteren in een bruisende, creatieve ontmoetingsplek voor Arnhemmers en bezoekers van buiten.

In 2016, als de volgende Sonsbeek Beeldtentoonstelling zal plaats vinden, moet het transitieproces zijn afgerond, zodat we als vrijwilligersorganisatie een sleutelrol kunnen spelen in deze unieke manifestatie.

Jeroen Voskuilen, directeur

Drie vernieuwde trappen in Sonsbeek. V.l.n.r.: de trap bij de Grote Vijver naar de Stormvlakte, tegenover Brasserie De Boerderij; de trap naar de Belvédère; de trap van de Tellegenlaan naar de ijskelder.

De parkbeheerder vertelt

Door zorgvuldig onderhoud, soms ook ongepland, moeten onze parken mooi blijven. Snel na de hoosbuien van 28 juli zijn de door hevige erosie diep uitgesleten paden hersteld en de 'watervangers' langs de paden zijn opnieuw uitgegraven. Maar in het najaar van 2014 is er ook veel wel gepland onderhoud verricht in de parken.

De meeste trappen in Sonsbeek zijn vernieuwd en van rustieke leuningen voorzien. De treden zijn van eikenhout, de leuningen van acaciahout. Aannemer v.d.Haar zal volgend jaar op dezelfde manier de trap en de leuning vanaf het pad bij de Kleine Waterval naar de Tellegenlaan vernieuwen. Ook de leuning langs het fietspad aan de Parkweg zal worden vernieuwd.

De jaarlijkse bladcampagne is uitgevoerd en de vaste planten in de Steile Tuin zijn teruggezet door Groenvoorziening Presikhaaf.

De parkeerplaats bij het Chinese restaurant in het Sonsbeek Paviljoen is afgesloten met een slagboom. Klanten krijgen bij vertrek een munt, waarmee ze de boom kunnen openen. Ook de parkeerplaats bij de Beem, naast de hoofdingang aan de Apeldoornseweg, wordt aangepast en uitgebreid met nieuwe parkeerplaatsen.

Slijtage en beschadigingen aan de paden worden aangepakt, in het voorjaar wordt de 'slijtlaag' vernieuwd. Sommige onverharde paden zullen zo nodig worden opgehoogd en opnieuw worden bedekt met leemgrind.

De grot onder de Grote Waterval is al enige tijd vrijwel onbegaanbaar, tot groot verdriet van vooral jonge bezoekers. Komende winter wordt de waterval een tijd stilgelegd om op te drogen. Dan zullen verschillende lekkages en afvoerpijpen worden hersteld.

Zo gaan de parken de winter in. Net als wij, vol verwachting van het nieuwe jaar.

Gerard Herbers

Nieuwe kleuren

De zuidkant van de Rentmeesterswoning aan de Zypendaalseweg, nu kantoor van het Nederlands Watermuseum. Het houtwerk van dit rijksmonument kreeg in 2013 bij een onderhoudsbeurt de historische okergele kleuren terug, met groene raamkozijnen en een crèmekleurige daklijst.

Colofon

Het Bulletin VVS is een uitgave van de Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem en van het Bezoekerscentrum Sonsbeek. Het Bulletin verschijnt vier keer per jaar. Het wordt gratis toegestuurd aan de leden van de Vereniging Vrienden van Sonsbeek. ISSN 1567-1054. Oplage 800 stuks.

Redactie:

Gerard Herbers
Rob van Otterloo
Luuk Broer (eindredacteur)

Vormgeving en druk:

Coers & Roest
ontwerpers bno | drukkers
Arnhem

Redactie-adres:

Bezoekerscentrum Sonsbeek,
Zypendaalseweg 24a,
6814 CL Arnhem
email: info@parksonsbeek.nl

Het Lentenummer van Bulletin VVS verschijnt omstreeks 21 maart. Vorige nummers vindt u op de website www.parksonsbeek.nl onder > Nieuws.

Reden retourzending:

Postcode:

Naam:

Het correcte adres is:

6814 CL Arnhem.

Mogelijk is de adressering niet juist. Wilt u in dat geval zo vriendelijk zijn om hieronder de juiste gegevens in te vullen en het blad 'retour afzender' of deze strook in een enveloppe terug te sturen naar: Vrienden van Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a,

Retour afzender/adreswijziging

VERENIGING

Straat:

Plaats:

Port Betaald
Port Payé
Pays-Bas

